

رهنمودهایی برای سیاست‌های اصطلاح‌شناسی

تدوین و اجرای سیاست اصطلاح‌شناسی
در جوامع زبانی

تهیه شده توسط اینفو ترم
زبان اصلی: انگلیسی (CI-2005/WS/4)

ترجمه:

نگار داوری اردکانی - ابوالفضل زرنیخی
ویراستار: علی حسین قاسمی

پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران
تهران: ۱۳۸۶

عنوان و نام پدیدآور	: رهنمودهایی برای سیاست‌های اصطلاح‌شناسی: تدوین و اجرای سیاست اصطلاح‌شناسی در جوامع زبانی / تهیه شده توسط اینفوترم؛ ترجمه نگار داوری اردکانی، ابوالفضل زرینخی؛ ویراستار علی حسین قاسمی.
مشخصات نشر	: تهران: پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۸۶.
مشخصات ظاهری	: ۷۳ ص.
شابک	: 964-7519-54-0
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: ص. ع. به انگلیسی: N. Davari. Ardakani, Abolfazl Zarnikh Guidelines for Terminology policies, 2005
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۶۹-۷۳.
موضوع	: زبان - برنامه‌ریزی - دستنامه‌ها.
موضوع	: اصطلاح‌ها و تغییرها.
شناسه افزوده	: داوری اردکانی، نگار، مترجم.
شناسه افزوده	: زرینخی، ابوالفضل، مترجم.
شناسه افزوده	: قاسمی، علی حسین، ویراستار.
شناسه افزوده	: اینفوترم
شناسه افزوده	: Infoterm
رده بندی کنگره	: p۳۰/۵/۲۹
رده‌بندی دیویی	: ۳۰۶/۴۴۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۱۰۸۴۵۷۳

رهنمودهایی برای سیاست‌های اصطلاح‌شناسی

ترجمه: نگار داوری اردکانی، ابوالفضل زرینخی

ویراستار: علی حسین قاسمی

طراح جلد: هوشیار

نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۶

شمارگان: ۱۰۰۰

بها: ۱۲۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

صفحه آ	مقدمه مترجمان
» هـ	مقدمه مدیر طرح
» ز	فهرست اختصارات
» ل	پیش گفتار
» ل	مؤلفان
» ۱	۱. تأثیر جهانی شدن بر زبان ها
» ۵	۲. مفاهیم اولیه
» ۹	۳. برنامه ریزی زبان و برنامه ریزی اصطلاح شناسی
» ۹	۱-۳. برنامه ریزی زبان
» ۱۵	۲-۳. برنامه ریزی اصطلاح شناسی
» ۲۷	۴. تدوین و اجرای سیاست اصطلاح شناسی
» ۲۷	۱-۴. تدوین سیاست اصطلاح شناسی
» ۲۹	۲-۴. اجرای سیاست اصطلاح شناسی
» ۳۰	۳-۴. ایجاد ظرفیت های انسانی
» ۳۲	۴-۴. نقش مؤسسات ملی اصطلاح شناسی
» ۳۵	۵-۴. اقدامات خصوصی
» ۴۳	۵. آماده سازی، تدوین و اجرای سیاست های اصطلاح شناسی
» ۴۴	۱-۵. مرحله اول - زمینه سازی سیاست اصطلاح شناسی
» ۵۰	۲-۵. مرحله دوم - تدوین سیاست اصطلاح شناسی
» ۵۵	۳-۵. مرحله سوم - اجرای سیاست اصطلاح شناسی
» ۵۷	۴-۵. مرحله چهارم - حفظ زیرساختار اصطلاح شناسی
» ۵۹	خلاصه
» ۶۳	پیوست، اصطلاحات مورد استفاده در این رهنمودها
» ۶۹	منابع (گزیده)

مقدمه مترجمان

گاهی این‌طور تصور می‌شود که اگر زبان علم در همه کشورهای جهان زبان واحدی باشد، از اتلاف وقت و هزینه جلوگیری می‌شود و دادوستدهای علمی نیز با سهولت بیشتری صورت می‌گیرد. اما این تنها ظاهر قضیه است چرا که زبان هر جامعه‌ای برشی به واقعیات جهان هستی می‌زند و برداشت خاص خود را از آن بیان می‌کند. به عبارت دیگر، هر زبانی از زاویه دید خود به پدیده‌های جهان می‌نگرد و تعبیر و تفسیر و بازگو می‌کند و این بسیار تأمل‌برانگیز است. زبان علم در هر جامعه‌ای تحت تأثیر عوامل اجتماعی و شناختی آن جامعه شکل می‌گیرد و در همان چارچوب نیز بسط و گسترش می‌یابد. از سوی دیگر، امروزه جامعه بشری با پدیده انقراض زبان‌ها مواجه است و از بین رفتن هر زبانی از یاد رفتن بخشی از دستاوردهای دانش بشری را به دنبال دارد.

این راهنما به منظور سیاست‌گذاری برای سامان‌دهی و رواج اصطلاحات علمی طرحی را پی‌ریزی می‌کند که حاصل تجارب برنامه‌ریزان زبان و اصطلاح‌شناسان کشورهای مختلف است. هدف ما نیز از ترجمه آن، که در نوع خود از اولین کارهایی است که به زبان فارسی برگردانده می‌شود، جلب توجه جامعه علمی و، مهم‌تر از همه، سیاست‌گذاران کشور به مسئله برنامه‌ریزی زبان و سیاست‌گذاری برای اصطلاحات علمی است. زبان با نگاهی مبتنی بر استدلال‌هایی که در این راهنما از آنها بحث می‌شود در سرنوشت ملت‌ها تأثیرگذار است. به قول لایبنیتس زبان و ملت توأم با هم شکوفا می‌شوند. بنابراین، اگر بخواهیم اصولی بیندیشیم، سیاست‌گذاری برای زبان باید در بدنه سیاست‌گذاری‌های کشور قرار گیرد.

لازم می‌دانیم مراتب سپاس خود را از کسانی که در ترجمه این راهنما همراه و گره‌گشای ما بودند ابراز کنیم: کریستین گالینسکی، رئیس اینفوترم و مدیر طرح، سو الن رایت، استاد دانشگاه کنت استیت آمریکا که پرسش‌هایمان را بی‌درنگ پاسخ می‌داد و از هیچ لطفی دریغ نکرد، آینا دراما و دوروته آیشفلدر از پژوهشگران اینفوترم. گرچه همه تلاش خود را به کار گرفتیم، اما منکر خطاها و لغزش‌های احتمالی نیستیم. بنابراین، هر نقدی را به دیده منت می‌پذیریم و از آن به هوشیاری و تیزبینی جامعه علمی یاد خواهیم کرد.

درایت جناب آقای دکتر حسین غریبی، ریاست محترم سازمان اطلاعات و مدارک علمی ایران، و سرکار خانم ملوک‌السادات حسینی بهشتی، مدیر محترم گروه اصطلاح‌شناسی، و اشراف آنان به اهمیت مسئله سبب شد تا سازمان در چاپ و انتشار این اثر همت گمارد. از همکاری این بزرگان صمیمانه سپاسگزاریم و امیدواریم بتوانیم ترجمه سایر آثار را که در این حوزه در نظر گرفته‌ایم با حمایت‌های این سازمان به جامعه علمی و فرهنگی کشور تقدیم کنیم.

نگار دآوری اردکانی

n.davari@yahoo.com

ابوالفضل زرنیخی

a.zarnikhi@gmail.com

مقدمه مدیر طرح

این راهنما برای برنامه‌ریزان حوزه اصطلاحات در هر سطح و با هر هدف و انگیزه‌ای مفید و قابل استفاده است. در واقع این راهنما برای طرح‌ریزی، برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌گذاری تهیه شده است که با رویکردی آگاهانه، سامانمند و کنترل‌شده در صدد وضع، حفظ و کاربرد اصطلاحات در جوامع زبانی معین یا برای چنین جوامعی است.

برنامه‌ریزی اصطلاحات در بسیاری از کشورها فعالیتی مهم قلمداد می‌شود و در سطح ملی، منطقه‌ای، کشوری، محلی، نهادی یا سازمانی انجام می‌گیرد. درضمن، این کار در حوزه‌های تخصصی مختلف مانند شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک، پزشکی و ... نیز انجام می‌شود. به علاوه، کار اصطلاح‌شناسی جزئی از فعالیت‌های معیارسازی و هماهنگ‌سازی در صنعت و در سایر حوزه‌هاست. از طرف دیگر، قانون‌گذاری همواره مستلزم پرداختن به تعریف اصطلاحات است. ضرب‌المثلی قدیمی نیز می‌گوید «آنچه را نتوان فهمید نمی‌توان نظم بخشید.»؛ به عبارت دیگر، آنچه «تعریف نشده باشد» به نظم هم در نمی‌آید. سیاست‌گذاری برای اصطلاحات یا تعیین راهبردهای آن، به ویژه در سطح ملی، مستلزم توجه به مسائل پیچیده زیر است:

- عوامل جمعیت‌شناختی
- عوامل فرهنگی، قومی - زبانی و جغرافیایی - زبانی
- عوامل اجتماعی - روان‌شناختی

لحاظ کردن مجموعه این عوامل می‌تواند تأثیر به‌سزایی در موفقیت برنامه‌ها داشته باشد. البته باید توجه داشت که کیفیت و کمیت این عوامل در طول زمان تغییر می‌کند و این نکته‌ای است که باید مورد توجه برنامه‌ریزان اصطلاحات در هر جامعه قومی و زبانی قرار گیرد.

برنامه‌ریزی اصطلاحات در دهه‌های اخیر در سطوح زیر انجام شده است:

- در سطح ملی، منطقه‌ای یا محلی
 - سازمان‌های بین‌دولتی^۱
 - سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن)^۲ بین‌المللی
 - نهادها و سازمان‌های بزرگ (مثلاً شرکت‌های چندملیتی)
- این برنامه‌ریزی‌ها را می‌توان در گستره‌های زیر مشاهده کرد:
- در جوامع زبانی، مثلاً برای توسعه زبان‌های تخصصی^۳؛
 - در حوزه‌های تخصصی، مثلاً برای ترویج پژوهش و توسعه؛ و اخیراً

- کاربردهای جدید در تجارت الکترونیکی، تلفن همراه، آموزش الکترونیکی، بهداشت الکترونیکی، علوم الکترونیکی، دولت الکترونیکی و سایر فعالیت‌های موسوم به فعالیت «الکترونیکی».

در سطح راهبردی، تأثیر مثبت برنامه‌ریزی سامانمند اصطلاحات، به‌ویژه سیاست‌گذاری‌های آن، بر سیاست‌های مربوط به اطلاعات، دانش یا نوآوری و همچنین راهبردهای آموزشی امری قطعی است. در نتیجه این آگاهی، امروزه کشورها و جوامع زبانی تبیین سیاست‌های سامانمند اصطلاحات (شامل

^۱ intergovernmental organizations (IGOs)

^۲ non-governmental organizations (NGOs)

^۳ special purpose languages (SPLs)

راهنمادهای برنامه‌ریزی اصطلاحات) را برای افزایش قدرت رقابت خود بیش از پیش ضروری می‌دانند. در این شرایط، سیر پرشتاب جهانی شدن باید با سیر پرشتاب محلی‌سازی، یعنی ترجمه و اقتباس مطابق با هنجارهای فرهنگی و زبانی، تکمیل شود.

www.ketab.ir

فهرست اختصارات

CSCW	کار تعاونی رایانه‌ای (شبکه‌مینا)
GPL	زبان عمومی
HLT	فناوری زبان انسانی
ICT	فناوری اطلاعات و ارتباطات
IGO	سازمان بین دولتی
LP	برنامه‌ریزی زبان
LSP	زبان برای مقاصد ویژه
MCC	رایانش و ارتباطات سیار
NGO	سازمان غیر دولتی (سازمان مردم‌نهاد یا به اختصار «سمن»)
NLP	پردازش زبان طبیعی
NPO	سازمان غیرانتفاعی
SPL	زبان برای مقاصد ویژه یا زبان تخصصی (LSP)
STI	اطلاعات علمی - فنی
TDB	داده‌پایگاه اصطلاح‌شناسی
TMS	نظام مدیریت اصطلاح‌شناسی
UN	سازمان ملل متحد

پیشگفتار

اقدامات بسیاری برای نشان دادن اهمیت اصطلاحات در روند توسعه صورت گرفته است. مثلاً در سطح منطقه‌ای، منشور اروپا برای زبان‌های محلی یا اقلیت (۱۹۹۲) نمونه بسیار بارزی از این اقدامات است که به مسئله اصطلاحات می‌پردازد و بر ارزش چندفرهنگی و چندزبانگی نیز تأکید می‌کند. این منشور حفظ و ترویج زبان‌های اقلیت را با حفظ جایگاه زبان‌های رسمی کاملاً همسو می‌داند.

یونسکو از سال ۲۰۰۰ برای بالابردن سطح آگاهی مردم درباره نقش زبان در رفع شکاف دیجیتالی و ایجاد جوامع دانش فعالیت‌های خود را افزایش داده است. شکاف دیجیتالی معمولاً نتیجه نابرابری در دسترسی به اطلاعات و دانش است که خود ناشی از نابرابری‌های زبانی است. ناکارآمدی و کمبود اصطلاحات از جمله عوامل اساسی در ایجاد این نابرابری‌هاست که منجر به «بی‌سوادی کارکردی»^۱ در حوزه دسترسی به اطلاعات و استفاده از رایانه می‌شود. در برنامه میان‌بخشی^۲ و چندرشته‌ای یونسکو با عنوان اینیشیاتیو

^۱ functional illiteracy

^۲ این واژه معادل «intersectional» است؛ یعنی، برنامه‌ای که بخش‌های مختلف آموزشی، علوم طبیعی، علوم اجتماعی و انسانی و ... یونسکو درگیر اجرای آن هستند. (توضیحات از دراما)

پیل^۱ بر اهمیت چندفرهنگی و چندزبانی در عصر اینترنت تأکید شده است؛ اعلامیه جهانی تنوع فرهنگی (۲۰۰۱) نیز بیانگر اهمیت این مسئله است. یونسکو برای گسترش دسترسی همه زبان‌ها به محتوای الکترونیکی^۲، افزایش مهارت‌های زبانی کاربران، و ایجاد و توسعه ابزارهایی برای دسترسی چندزبانه به اینترنت نیز اقداماتی انجام داده است. این عزم یونسکو با انتشار پیشنهادنامه ارتقا و کاربرد چندزبانی و دسترسی جهانی به ارتباطات الکترونیکی^۳ (مصوب مجمع عمومی یونسکو در پاریس، اکتبر ۲۰۰۳) تقویت شد. در بحث‌های جانبی، هنگام تهیه این پیشنهادنامه که تبیین‌کننده استانداردهاست، بر این نکته که زبان مهم‌ترین ابزار ارتباط بین انسان‌ها بوده و خواهد بود تأکید شده است. این پیشنهادنامه همچنین دربرگیرنده مسائل مربوط به اصطلاحات، همراه با توسعه و تقویت محتوای چندزبانه، ارتباطات تخصصی، اطلاعات و دانش است.

یونسکو در ادامه روندی که «گردهمایی سران جهان درباره جامعه اطلاعاتی» آغازگر آن بود پیوسته بر نقش زبان و به‌ویژه بر مسائل مربوط به چندزبانی به عنوان ارکان اصلی تنوع فرهنگی و دسترسی جهانی به اطلاعات و دانش تأکید کرده است. بنابراین، برای جوامع دانش در حال توسعه گسترش اصطلاحات در آموزش، علوم و فرهنگ از اهمیت فراوانی برخوردار است. آمار متفاوتی درباره تعداد زبان‌های زنده جهان گزارش شده است، که به‌طور متوسط (بدون احتساب گویش‌ها و گونه‌های محلی) چیزی بین ۶۰۰۰ تا ۷۰۰۰ است. شواهد تجربی بسیاری دلالت بر این دارند که بین رفاه اجتماعی - اقتصادی هر جامعه و کاربرد زبان مادری در حوزه‌های فرهنگی، علمی و

^۱. Initiative B@bel

^۲. e-content

^۳. cyberspace

تجاری رابطه تنگاتنگی وجود دارد. کسانی که زبان مادری‌شان از نظر اصطلاحات و زبان‌های تخصصی (آنطور که باید و شاید) توسعه نیافته است یا آنها که از به کاربردن زبان مادری خود در آموزش، دسترسی به اطلاعات یا تعامل در محیط‌های کاری منع شده‌اند مردمی محروم تلقی می‌شوند.

جوامع زبانی کوچکتر (شامل انواع اقلیت‌های زبانی) برای اینکه از نظر توسعه علمی - فنی و اقتصادی - صنعتی به حاشیه رانده نشوند باید بیشتر از جوامع بزرگتر اطراف خود کوشش کنند، در غیر این صورت ممکن است در نهایت دچار رکود اجتماعی - اقتصادی شوند. معمولاً وقتی کاربرد یک زبان فقط به فرهنگ عامه و محیط خانه محدود شود در ارتباطات تخصصی ناکارآمد خواهد شد. همچنین، زبانی که دچار کمبود اصطلاحات در برخی حوزه‌هاست، به مرور زمان، توانایی برقراری ارتباط در آن حوزه خاص را از دست می‌دهد. بنابراین، اجرای سیاست‌گذاری برای چنین جوامع زبانی از جمله اقدامات برنامه‌ریزی زبان است. برنامه‌ریزی (مداوم) برای اصطلاحات در بیشتر جوامع زبانی - یا حتی همه آنها - و جلب حمایت‌های قانونی، مالی و اجرایی امری ضروری است.

هدف این راهنما ارائه ابزاری روشمند برای تدوین و اجرای سیاست‌گذاری بر مبنای فعالیت‌های تثبیت‌شده برنامه‌ریزی زبان است. این راهنما طوری طراحی شده است که برای همه کشورها و جوامع زبانی سودمند باشد؛ چه آنهایی که در حال توسعه‌اند و اصطلاحاتشان هنوز پرورده نشده است و چه آنهایی که توسعه یافته‌اند و دارای اصطلاحات کاملاً رایج و فعالیت‌های گسترده در حوزه

اصطلاحات هستند و بازارهایی برای عرضه محصولات و خدمات اصطلاح‌شناسی دارند.

در کشورها و مناطقی که دو یا چند جامعه زبانی در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند و با هم تعامل دارند باید سیاست‌گذاری اصطلاحات با توجه به این وضعیت انجام شود. حوزه اصطلاحات نیز مانند زبان (به مفهوم عام) حوزه‌ای بحث‌انگیز است، به ویژه زمانی که پای چند جامعه زبانی در میان باشد. در چنین مواردی اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸)، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶)، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶) و اعلامیه حقوق اقلیت‌های ملی، قومی، دینی و زبانی سازمان ملل (قطعنامه ۴۷/۱۳۵ به تاریخ ۱۸ دسامبر ۱۹۹۲) می‌توانند بسیار راهگشا باشند.

با توجه به آنچه گفته شد و با در نظر گرفتن این واقعیت که اصطلاحات مؤلفه ضروری سواد اطلاعاتی هستند- که شامل سواد کارکردی، سواد رسانه‌ای، سواد دیجیتالی و... هم می‌شود- یونسکو برای سازمان‌دهی گروهی از متخصصان با هدف تهیه راهنمای سیاست‌گذاری برای اصطلاحات علمی قراردادی با اینفوترم منعقد کرد؛ این راهنما چارچوبی سامانمند در اختیار تصمیم‌گیرندگان و سیاست‌گذاران قرار می‌دهد تا بتوانند چنین سیاست‌گذاری برای توسعه درآمدت و پایدار کشورها و جوامع زبانی خود تدوین کنند. مؤلفان این اثر هر یک پیشینه فرهنگی و اجتماعی متفاوتی دارند و همچنین دارای تجارب گوناگونی در زمینه طرح‌ریزی، برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌گذاری هستند که عصاره آن در این راهنما گنجانده شده است.

مؤلفان

آلبرتس، ماری یتا^۱ (پن سالب^۲ / آفریقای جنوبی)
 آنتیا، بسی^۳ (دانشگاه مایدوگری^۴ / نیجریه)
 آکسوریوت، آلبینا^۵ (لیتوانی)
 بودین، گرهارد^۶ (دانشگاه وین / اتریش)
 چن، نلیدا^۷ (کانادا)
 دراما، آنیا^۸ (اینفوترم^۹ / آلمان)
 گالینسکی، کریستین^{۱۰} (اینفوترم / اتریش)
 گوا، چونانجی^{۱۱} (چین)
 هکتور، پل^{۱۲} (یونسکو)
 هنگ، گوی - هیون^{۱۳} (کره)

^۱. Alberts, Marietta

^۲. PanSALB= Pan South African Language Board

^۳. Antia, Bassey

^۴. Maiduguri

^۵. Auksoriute, Albina

^۶. Budin, Gerhard

^۷. Chan, Nelida

^۸. Drame, Anja

^۹. Infoterm

^{۱۰}. Galinski, Christian

^{۱۱}. Guo, Chuanjie

^{۱۲}. Hector, Paul

^{۱۳}. Hong, Gwi-Hyeon

پاپاوف، سرگی^۱ (وی‌ئی‌کی^۲ / روسیه)
پلستد آلوارس، ماریا سیسیلیا^۳ (ایکون‌تک^۴ و دانشگاه آنتیوکیا^۵ / کلمبیا)
پوستا، یانوش^۶ (مجارستان)
ریتسار، بوهدان^۷ (اوکراین)
رایت، سو ال^۸ (دانشگاه کنت استیت^۹، مؤسسه زبان‌شناسی کاربردی / آمریکا)

¹ . Papaev, Sergey

² . VNIKI

³ . Plested Alvarez, Maria Cecilia

⁴ . ICONTEC

⁵ . Antioquia

⁶ . Pusta, Janos

⁷ . Ritsar, Bohdan

⁸ . Wright, Sue Ellen

⁹ . Kent State